

Krisens makt

Recension av Ståle Holgersen, *Krisernas tid. Ekologi och ekonomi under kapitalismen* (Daidalos, Göteborg 2022)

KARIN EDBERG

”Boken vill undersöka makten” står det på första sidan av Ståle Holgersens nya bok *Krisernas tid*. Och det gör den. Boken går djupt in under skinnet på makten och analyserar hur ekologiska och ekonomiska kriser av idag och igår dels hör samman med varandra, dels är ett resultat av det kapitalistiska systemet.

Vi har nyligen sett ett parlamentariskt maktskifte i Sverige vilket inneburit att högerkonservativa tankar får mer genomslag i den ekonomiska politiken samtidigt som klimatfrågan får mindre uppmärksamhet och Miljödepartementet har avskaffats genom att det slagits samman med Näringsdepartementet. Holgersens bok är därför mer aktuell än vad han kanske kunde ana när han skrev den. Förutom att analysera kriser generellt utifrån ett historiskt perspektiv har han skrivit en bok som med stor skärpa beskriver ett Sverige av idag – och det redan innan resultatet av 2022 års riksdagsval stod klart.

Bokens huvudsakliga utgångspunkt, som inte kan undgå någon läsare, är att kapitalismen har en naturlig benägenhet till kris. Ja, kapitalismen till och med behöver kriser för att överleva. Som Holgersen själv anmärker är boken inte bara ett sätt att förstå kriser genom att undersöka kapitalismen, utan också ett sätt att förstå kapitalismen genom dess kriser. Holgersen exemplifierar på ett förtjänstfullt sätt sin analys med kriser i olika storleksordningar och från olika delar av världen. Kriser som av mainstreamekonomer skylls på allt från bostadsbubblor och tulpaner

till konsumtionen av vilda djur och förbränningsmotorn. Men kärnan i Holgersens argumentation är alltså att kriser i grunden skapas av det kapitalistiska systemet, inte att de utgör ett hot mot detsamma. Kriserna, de ekologiska liksom de ekonomiska, skapas genom kapitalismens ordinarie processer. Kriser är sålunda inte de exceptionella händelser som de så ofta framställs som i media. Med andra ord, för att få ett stopp på kriserna och deras hot mot människors liv och välmåga, måste kapitalismen bort.

Holgersen tar sig an uppgiften att förklara detta genom att först definiera begreppet ”kris”, och lutar sig mot begreppshistorikern Reinhart Kosellecks förståelse av kris som ”vändpunkt, svår situation och kritisk punkt” (på s. 21). Mer specifikt är det mänskligt skapade händelser som är i fokus. Avgörande för dessa moderna kapitalistiska kriser är att de 1. kommer relativt snabbt, 2. grundas i underliggande strukturer och processer, 3. har negativa effekter på människor eller natur samt 4. går att påverka. Dessa villkor, eller moment, kan naturligtvis diskuteras. Går det till exempel att säga att klimatförändringar kom snabbt? Holgersen svarar på den kritiken genom att påpeka att vi måste mäta ”de ekonomiska kriserna med ekonomins tid och de ekologiska kriserna med naturens egen tid” (s. 81). Även om mänskligheten vetat om att koldioxidutsläpp påverkar temperaturen under det senaste seklet, är det ändå en i jämförelse kort tidshorisont om man betänker hur lång tid det tar att skapa det fossila bränslet. Dessutom får vi inte glömma att de händelser som klimatförändringarna för med sig, såsom orkaner eller översvämningar, i högsta grad är plötsliga, och att de dessutom kommer i accelererande antal. Relevanta poänger, men som litegrann urvattnar argumentationens träffsäkerhet.

Kriserna har sitt ursprung i kapitalismen gemensamt. Samtidigt är de ekologiska och ekonomiska kriserna på många sätt diametralt olika. I sin temporalitet, men också i på vilket sätt de är komplexa. Medan det ofta är svårt att urskilja uppkomsten av de ekonomiska kriserna, är de ekologiska krisernas upprinnelse relativt lätta att finna. Däremot är dessa svårare att lösa. Ekonomiska kriser kan däremot lättare lösas med hjälp av mekanismer inom kapitalismen självt. Återkommande är också resonnementet om hur krisen kan fungera som sin egen lösning vid ekonomiska

kriser då den kreativa förstörelsen fungerar som en omstart av en illa fungerande motor. Vid ekologiska kriser behövs däremot inte på samma sätt själva effekterna av de ekologiska kriserna, såsom höjda medeltemperaturer, för att pånyttföda kapitalismen. Det som skapar ekologiska kriser, såsom oljeutvinning, är dock medskapande till kapitalismens framväxt och utveckling. Även om kapitalismen skulle kunna fungera utan fossila bränslen har dessa bränslen möjliggjort kapitalismens snabba expansion. I sin genomgång av hur kriser kan och bör förstås gör Holgersen sålunda flera relevanta poänger kopplade till temporalitet.

Kriser har också ofta ansetts, även bland marxister, som något som kan gynna arbetarklassen. Detta då kriser kan innebära progressiva vändpunkter, och därmed leda till förbättrade levnadsvillkor. Det kan dock ofta ifrågasättas om framgångar uppkommit just som en följd av kriser. Dessutom understryker Holgersen att det vore djupt inhumant att betrakta kriser som framgångar med tanke på hur många människoliv som offras på krisernas altare. Kanske är det just för att rädda liv och skapa så goda livsvillkor som möjligt, som socialister så ofta förlitar sig på Keynes idéer när en kris uppstår? Viljan att lösa krisen här och nu, så snabbt och skonsamt som möjligt må vara humant, men sådana åtgärder innebär samtidigt att ett system som i grunden är fel räddas. Problemet är att man bara finner temporära lösningar och inte kommer till roten med problemet – nämligen kapitalismen. Holgersen menar därför att för att avsluta krisernas tid är nyckeln att söka lösningar bortom systemet.

I bokens mittparti går Holgersen på djupet in på de ekonomiska och ekologiska kriserna var för sig. Dessa kapitel är också bokens tyngsta. Kapitlet dedikerat till de ekonomiska kriserna ger läsaren en lektion i marxistisk ekonomisk teori och olika ekonomiska kriser genom historien. Ett av de budskap som fastnar är att så länge man bara studerar hur ekonomiska kriser skapas framstår kapitalismen som skör, men krisernas lösningar visar tvärtom hur flexibel och vital kapitalismen är. En ekonomisk kris blir som en vitamininjektion i en stagnerad och icke-fungerande ekonomi, något som får fart på profit och tillväxt igen, och en ny version av kapitalismen skapas.

I kapitlet som fokuserar på de ekologiska kriserna (kapitel 3) introducerar Holgersen tanken om att kapitalismen innebär en reva i den

sociala metabolismen. Det vill säga att kapitalismen stör interaktionen mellan människa och natur, exempelvis genom introduktionen av fossila bränslen som ökar mängden koldioxid i atmosfären, eller genom överfiske. Argumentationen bygger dock på att människa och natur skiljs åt. Det är en ontologisk fråga som Holgersen gärna fått ge mer utrymme då risken annars blir att naturen skildras enbart som något som finns för att tillgodose människans behov.

Holgersen menar att kapitalismen aldrig kan bli hållbar, även om den blir fossilfri: ”Ett system baserat på evig jakt efter profit, exponentiell tillväxt och på en metabolisk reva har i sin grundstruktur en ohållbar relation till naturen” (s. 74). Effektivare energianvändning eller nya hållbarare produktionsmetoder tenderar att öka produktionen – bara för att antalet vindkraftverk ökar betyder det inte att oljebranschen per automatik lägger ner. Därför kan heller aldrig ekologisk modernisering eller andra former av grön kapitalism skapa ett i grunden hållbart system.

På flera ställen i boken, inte minst i det fjärde kapitlet, kopplas analysen av kris till den inom sociologin ständigt återkommande diskussionen om relationen mellan struktur och individ. Vi påminns också om vikten av att se både de långdragna, mer varaktiga och generella processerna och det mer spektakulära och partikulära, och hur de hänger ihop. Till det hör hur viktigt det är att inte enbart betrakta kriser som unika händelser utan också uppmärksamma hur de hänger samman sinsemellan och bildar ett mönster.

Motsatsparet förändring och kontinuitet framställs också som viktigt för att kunna analysera kapitalismen. För att förstå dessa komplexa processer introducerar Holgersen olika förståelser av abstraktion. Till sin hjälp tar han bland andra Hegel, Marx, David Harvey och Henri Lefebvre, men även kulturgeografer såsom Don Mitchell. Resonemanget landar i att abstraktioner är förenklingar av verkligheten och ett verktyg för att separera olika fenomen analytiskt. De är samtidigt en metod, ett sätt att generalisera på olika nivåer och en utsiktspunkt. Utifrån detta presenteras fem abstraktionsnivåer, från händelsen, så som den framställs i nyhetsbevakningen, till motsättningarna mellan bytes- och bruksvärde på en generell nivå, med hjälp av vilka de kapitalistiska kriserna lättare kan förstås på djupet. De fem abstraktionsnivåerna återkommer på ett

effektfullt sätt i bokens sista kapitel, den här gången för att beskriva covid-19-pandemin. Holgersen hade dock gärna fått göra än mer av distinktionen för att tydliggöra även andra talande historiska exempel.

Att ha ett klassperspektiv på kriser är för Holgersen både självklart och nödvändigt för att kunna förstå hur kriser dyker upp och varför inga ansvariga ställs till svars. Kriser framställs antingen som ingens fel eller som allas fel. Men ansvaret, framhåller han, ska inte läggas på vanligt folk och deras konsumtion, utan på de som har makt. För att kunna undersöka makten måste strålkastaren därför riktas mot den härskande klassen. Genom att påminna läsaren om abstraktionsnivåerna och de underliggande relationer som trots allt består – såsom kapitalisternas makt över arbetare och natur – argumenterar Holgersen för den marxistiska klassanalysens relevans trots klassamhällets ständiga omdaning. Att krisernas konsekvenser dessutom drabbar de fattigaste hårdast, samtidigt som de varit minst delaktiga i att skapa kriserna, gör klassperspektivet än mer relevant. Holgersen menar visserligen att även fattiga kan gynnas av exempelvis exploatering av naturen, där ett exempel skulle kunna vara lättillgängliga och billiga drivmedel. Samtidigt understryker han att de samtidigt alltid vinner mindre än den härskande klassen, och förlorar mer. Holgersen har naturligtvis rätt i den analysen. Samtidigt framträder en ganska ensidig bild av ”den goda och oskyldiga arbetaren”, en bild som är lite olycklig och onödig. Att det finns gott om konservativt lagda arbetare som gör sitt bästa för att motverka både gröna reformer och annan progressiv politik håller nog Holgersen också med om. Och detta förtjänar att nämnas även om ansvaret naturligtvis bör läggas på den härskande klassen på en högre abstraktionsnivå. Här hade en återkomst till diskussionen om individ och struktur kunnat göra analysen mer flerdimensionell. Till Holgersens försvar noterar han dock i slutet av boken att en djupare diskussion om politiska subjekt, däribland om den heterogena arbetarklassens roll, behövs.

Staten innehar en speciell roll i de kapitalistiska kriserna. Trots att nyliberaler ständigt försöker låtsas som att staten inte behövs och att en fri ekonomi innebär harmoni visar Holgersen hur stater återkommande intervenerar för att rädda kapitalismen från kriserna. Själva genomförandet skiljer sig åt beroende på vilken ideologi som har makten, men

tendensen är densamma. Stater är arenor för politiska, ekonomiska och sociala strider, men dessa förs fortfarande inom kapitalismens ramar och en klasskompromiss är därför det bästa man kan hoppas på. Samtidigt är staten nödvändig då det är där den politiska makten finns.

Intressant är också diskussionen om kapitalismens globalisering i goda tider och hur nationalismen växer i tider av kris. Då blir det ”vi” inom nationen som ska stå enade för att motstå de tuffa tiderna (känns detta igen från dagens Sverige?). Holgersen bjuder på den mycket talande liknelsen att krisrapporter ofta ”liknar landslagsfotboll snarare än klasskamp” (s. 212). Kriser kan sålunda fungera enande för nationer, men som ett motmedel mot internationell solidaritet. Hand i hand med nationalism går rasism och fascism. Olika grupper har fått skulden för kriser genom historien, och ofta baseras det på en rasistisk retorik, implicit eller explicit. Här framhålls att sociala relationer måste adderas till de rumsliga. Även om fascism inte nödvändigtvis föds ur kriser finns det tydliga kopplingar. Det krävs dock stöd av den härskande klassen, vilket Holgersen framhåller saknades för Trump och var avgörande när Capitolium stormades. Fascism är ett sätt att reproducera kapitalismen genom kriser när andra, mindre våldsamma alternativ inte fungerar.

Precis som i samhällsdebatten i stort, är det i bokens första del ekonomin, konkretiserat i de ekonomiska kriserna, som får mest utrymme. Är det en medveten spegling av författaren, eller leder det till en reproducering av frågornas maktbalans? Det är en fråga som inte kräver ett svar då uppdelningen jämnar ut sig ju längre in i boken läsaren kommer. En gradvis utveckling sker genom att de ekologiska kriserna får mer utrymme, vilket fint speglar frågornas allt större tyngd (eller, behov av större tyngd) i samhällsdebatten. Exempelvis går Holgersen systematiskt igenom hur covid-19-pandemin kan förstås genom det ramverk som han mejslat fram i boken. Då blir covid-19 bland annat ett exempel på ekologiska kriser i kapitalismens spår genom att pandemins ursprung ligger i jakten på profit i djurhållningen.

Pandemin ses som spiken i kistan för den redan försvagade nyliberalismen (även om frågan om vad som ersätter den fortfarande finns kvar), och farsoten gav vind i seglen för mer konservativa och rasistiska tongångar som ekar idag, i Sverige och internationellt. Eftersom vi fortfa-

rande lever med effekterna av covid-19 gör dessa perspektiv boken extra aktuell.

Ger då boken hopp om en framtid där inte de av kapitalismen skapade kriserna formar våra liv och samhällen? För att få svar på den frågan måste läsaren ge sig till tåls till bokens sista skälvande sidor. Ju längre jag läser, desto mer undrar jag vilken lösning Holgersen ska presentera för oss. Vad är alternativet till kapitalismen, och hur ska de kriser som kapitalismen skapar kunna undvikas? I marginalen på sidan 277 har jag antecknat ”det som fortfarande saknas är konkreta alternativ och vägen dit (mer än bara slut på profitjakt)”. På nästkommande sida börjar så svaret skymtas, och det utvecklas sedan i bokens epilog. Målet är att stoppa kriserna och skapa ett brott med kapitalismen. Holgersen slår fast att det varken är anarkismens eller reformismens tid. Anarkismen går bort för att makt och förtryck behövs för att kväsa den härskande klassen. Reformismen för att den går för långsamt. Keynesianismen har redan kastats ur livbåten, trots att en grön keynesianism framstår som det mest realistiska alternativet för en stor bredd av debattörer. Holgersen grundar avvisandet i att vi måste inse att upplevelsen av realism bottnar i att sådana förslag inte utmanar makten och det rådande systemet. Vidare i att mer radikala idéer ofta upplevs som för orealistiska då kapitalismen inte hinner avskaffas på den korta tidshorisont som vi har på oss för att nå tvågradersmålet. Men vi uppmanas att se bortom att det bara skulle finnas dessa två alternativ: antingen total kapitalism eller total revolution under de närmaste åren. Det mest realistiska alternativet för att stoppa klimatkrisen är enligt Holgersen istället att röra oss mot (eko)socialismen genom icke-kapitalistiska reformer. Med ord från hans högre abstraktionsnivå: att sätta bruksvärde före bytesvärde.

Att ersätta kapitalism med socialism är dock inte det lättaste. Här gör Holgersen sitt bästa för att staka ut en konkret väg, bland annat genom att dela upp den ekosocialistiska strategin i tre nivåer: en kortsiktig krishantering, en strategisk krispolitik på medellång sikt och en långsiktig kriskritik. Det slås också bland annat fast att klasshat nerifrån och upp är en förutsättning för förändring, att all kraft måste sättas in för att förgöra fossilindustrin, att hälsa och liv behöver sättas i centrum för politiken och att staten inte har ett självändamål men behövs för att styra centrala

funktioner i kampen mot klimatkrisen. Detta erbjuder ekosocialismen, och genom att utgöra ett brott med kapitalismen är det den bästa vägen för att stoppa kriserna.

Trots att *Krisernas tid* är en mycket välskriven och intressant bok som gett mig flera insikter, höga som låga – som att ekosocialismen innebär ett kvalitativt brott med tillväxttanken och att ”alla teorier om att kapitalismen automatiskt kommer att falla är killgissningar” (s. 131) – är det en fråga som följer mig under läsningen: Vem är den tänkta läsaren? Är det en intresserad allmänhet? Studenter? Det politiska etablissemanget? Marxistiska bokcirklar? Boken är lång (305 sidor utan att räkna med referenserna), och vissa poänger hade kunnat göras med färre tecken. Texten är bitvis ganska svårläst och teoretiskt avancerad vilket för åtminstone vissa läsekretsar kan göra den svårtillgänglig. Politiska motståndare kan tänkas bli avskräckta i ett relativt tidigt stadium av den tydligt marxistiska inramningen, med frekventa referenser inte bara till Marx och Engels utan även till Lenin. Det färgar av sig i språkbruket, där den återkommande användningen av ”den härskande klassen” utan definition eller förklaring kan tänkas uppfattas som ålderdomlig och svårtydd för de med en lägre grad av marxistisk skolning. Att vissa delar är mer lättsmälta lättar förvisso upp texten, men gör det samtidigt svårare att mejsla ut målgruppen då det inte riktigt faller under klassisk undervisningslitteratur. Detta till trots är boken verkligen väl värd att läsa. Även om Holgersen är noga med att understryka att han begränsar sig till ekonomiska och ekologiska dimensioner är tematiken relevant också för förståelsen av kriser i andra sammanhang, inte minst eftersom det är svårt att föreställa sig kriser som inte på ett eller annat sätt härbärgerar dessa båda dimensioner. Inriktningen är därför högst relevant. Men hur slutar det då? Optimistiskt. En dag är kapitalismen historia.

ANNONS

Miljöpolitik

– i går, i dag, i morgon

Lennart J. Lundqvist

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«

Moderna klassiker

Elinor Ostrom

Allmänningen som sambhallsinstitution

Arkiv förlag

Hur ska vi gemensamt kunna använda och samtidigt vårda världens resurser på ett för framtiden hållbart sätt? I sin epokgörande bok *Allmänningen som samhallsinstitution (Governing the Commons)* utmanar Elinor Ostrom, som fick Nobelpriset i ekonomi 2009, de uppfattningar som bara ser två lösningar på ”allmänningens tragedi”: privatisering eller statlig reglering. Hon visar att människor genom frivillig organisering kan skapa livskraftiga institutioner som förmår att förvalta ömtåliga och knappa resurser. Ostroms teori har räckvidd och relevans långt utöver de sammanhang hon studerar.

Arkiv förlag, 368 sidor

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«